

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства. Київ, 2008. 109 с.
2. Baudrillard, J. Simulacra and Simulation. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.
3. Bauman, Z. Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press, 2000.
4. Bauman, Z. Consuming Life. Cambridge: Polity Press, 2007.
5. Han, B.-C. The Burnout Society. Stanford: Stanford Briefs, 2015.
6. Huntington, S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996

Скочинець Денис

Науковий керівник – доц. Кондратюк Любов

**ВПЛИВ АРИСТОТЕЛІВСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ЇЇ АРАБСЬКОЇ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (АВІЦЕННА, АВЕРРОЕС) НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ
ВІРИ ТА РОЗУМУ ТОМИ АКВІНСЬКОГО**

Актуальність дослідження. Історико-філософське підґрунтя томістичного бачення взаємин віри та розуму обумовлене кількома моментами. По-перше, в українському філософському доробку питання взаємодії віри й розуму, передусім у контексті томізму, тривалий час залишалося малодослідженим, особливо в період жорстких рамок радянської ідеології. По-друге, дослідження історико-філософських джерел концепції Томи Аквінського дозволяє подивитись на нього не як на відокремлений феномен, а як на оригінальний синтез різних інтелектуальних традицій, представлений аристотелівською і арабською філософіями. Завдяки такому підходу стає можливим глибше розуміння внутрішньої логіки розвитку філософської думки в Європі та ролі міжкультурної взаємодії як ключового аспекту цього процесу.

Оскільки аристотелівська логіка та метафізика, а також інтерпретації арабськими мислителями (Авіценна, Аверроес) його спадщини і їх вплив на концепцію співвідношення віри та розуму у Томи Аквінського є в українському інтелектуальному просторі малодослідженою – це робить дану статтю актуальною.

Мета дослідження полягає в історико-філософському аналізі інтелектуальних зв'язків між аристотелівською філософією та її інтерпретацією в арабських мислителів з позиції їх впливів на томістичну концепцію співвідношення віри та розуму.

Філософія Томи Аквінського представляє собою синтез християнської теології та античної філософської традиції, особливо аристотелізму. Поширення повного корпусу праць Аристотеля в кінці XII століття (до того він був відомий переважно як логік) суттєво вплинуло на середньовічну думку, змінивши уявлення про світ. Як зазначав Бертран Рассел: «...Стагірит серед католиків має майже такий самий авторитет, як отці Церкви; критикувати його в чисто філософських питаннях – мало не блюзнірство» [2, 415-416 с.].

У своїх коментарях до праць Аристотеля Тома Аквінський прагнув об'єктивно відтворити думки філософа, не копіюючи підходи попередників (Альберта Великого чи Аверроеса). При цьому він не вагався вказувати на суперечності: «Проте, як видається, цьому суперечить те, що Філософ каже у 1-й книзі Другої аналітики» [5, In Phys., lib. 11.1 n. 8]. Хоча Аквінат використовував спільну з Аристотелем термінологію (форма, матерія, потенція, акт, причини), між їхніми концепціями існують

суттєві відмінності. Наприклад, для Аристотеля буття і сутність тотожні в кожній субстанції, тоді як Тома Аквінський розмежовував річ та її буття. Тому головним завданням Аквіната було інтегрувати філософські елементи в богослов'я. Етьєн Жільсон зазначає: «У «Сумі теології» для Томи Аквінського проблема полягала не в тому, щоб ввести богословські елементи у філософію, не завдавши шкоди сутності філософії, а навпаки: в тому, щоб ввести філософські елементи в богослов'я, не завдавши шкоди сутності богослов'я» [8, 22 с.].

Вплив Аристотеля на метафізику Томи Аквінського проявляється у творчому переосмисленні онтологічних категорій Стагірита відповідно до християнського вчення. Аквінат використав аристотелівські чотири причини (діючу, цільову, матеріальну та формальну) як інструменти для розуміння Бога як першопринципу сущого, що особливо помітно в його “п’яти шляхах” доведення буття Божого. Однак, на відміну від Аристотеля, який розумів Першорухія абстрактно, Тома ототожнює його з особистісним християнським Богом-Творцем. Отже, називати Тому Аквінського аристотеліком можна лише умовно. Ця фундаментальна відмінність дозволила Аквінату поєднати аристотелівську раціональність з ідеєю Божественного промислу створення світу *ex nihilo* та особистісного відношення між Творцем і творінням, що було неможливим у межах оригінальної філософії Стагірита.

Важливим аспектом стало запозичення вчення про акт і потенцію, а також про форму і матерію. Це вчення було використане для аналізу співвідношення між вірою і розумом: віра активізує потенційні можливості розуму, дозволяючи йому досягати розуміння істин, які недоступні для чисто інтелектуального пізнання. «Де б не існувала скінченність, там завжди присутня, так би мовити, суміш акту та потенції. Жодна скінченна істота не може існувати, якщо вона не є чимось визначеним, але вона ніколи не вичерпує всі свої потенції одночасно. Завжди можливий якийсь розвиток, якась подальша актуалізація» [9, 95 с.].

Тома Аквінський у своєму розгляді співвідношення віри та розуму спирається також на епістемологію Аристотеля. Аквінат стверджує: «Отже, необхідно сказати, що наше пізнання починається з відчуття. Звідси випливає, що принципом нашого пізнання є відчуття» [7, *Summa Theologiae*, 1, q. 84, a. 6]. Він доповнює це вченням про Божественне Одкровення, яке є джерелом знань, недоступних людському розуму. Християнська філософська думка доби Середньовіччя розвивалася не у вакуумі, а паралельно з арабською філософією (фальсафою). Фальсафа існувала з VIII до XIII ст. на територіях від Іспанії до Північної Африки й річки Інд, об’єднуючи різні культури арабською мовою. Феномен фальсафи полягає у перекладі та коментуванні грецьких текстів (головними текстами слугували праці Аристотеля), та спробі примирити грецьку філософію з ісламською релігією. Тут варто сказати, що араби не просто перекладали, а творчо переосмислювали античні ідеї, створюючи унікальний синтез. Як зазначає А. Баумейстер у своїй монографії про Аквіната: «Засвоєння спадщини Аристотеля дало змогу латинському Заходу вийти за межі власної культури...» [1, 63 с.]. Найбільш відомі мислителі, які вплинули на концепцію співвідношення віри та розуму в Аквіната є Авіценна та Аверроес. Авіценна, також відомий як Ібн Сіна, був найвпливовішим мислителем в арабському світі. Адже його ідеї мали значний вплив на західноєвропейську схоластичну

філософію. Тут варта уваги його енциклопедична праця «Книга спасіння», що охоплює широке коло філософських галузей, а саме, логіку, фізику, метафізику та математику.

Суть авіценнівської метафізики полягає в розрізненні сутності (що робить річ тим, чим вона є) та існування (сам факт наявності речі). За його вченням, лише в Бозі ("Необхідному Сущому") сутність і існування тотожні, тоді як усі створені істоти ("можливе суще") отримують існування ззовні. Це розрізнення мало революційне значення, виходячи за межі аристотелівських категорій. Авіценна також вплинув на томістську концепцію співвідношення віри та розуму своєю моделлю гармонійного співіснування філософії та релігії. Розвиваючи цей підхід, Тома стверджував відсутність суперечностей між вірою й розумом, проте, на відміну від Авіценни, наполягав на обмеженості філософського пізнання. Якщо арабський мислитель вважав філософію достатньою для розуміння фундаментальних проблем буття, Аквінський підкреслював, що найвищі істини (Трійця, Втілення Христа, тілесне воскресіння) доступні лише через віру та Божественне Одкровення.

Таким чином, критично переосмислюючи ідеї Авіценни, Тома Аквінський створив філософську систему, яка гармонійно поєднувала раціональне пізнання з християнською вірою, надаючи розуму важливу апологетичну роль у захисті та поглибленні розуміння божественних істин.

Наступним арабським мислителем, про якого буде йти мова, є Аверроес (або Ібн Рушд), що «був останнім великим філософом арабів» [3, 300 с.]. Він був відомий далеко за межами ісламського світу, оскільки у середньовічних університетах називали його «Коментатором», а Аристотеля – «Філософом», що свідчить про великий авторитет його інтерпретацій аристотелівської думки. Аверроес, крім коментарів, написав низку оригінальних трактатів, серед них важливим є «Непослідовність непослідовностей», присвячений проблемі співвідношення філософії та релігії.

Особливістю підходу Ібн Рушда було прагнення очистити філософію Аристотеля від неоплатонічних нашарувань, поширених серед ісламських мислителів. Однак, незважаючи на це прагнення, він залишився вірним традиції, а його інтерпретації відхилялися від автентичної аристотелівської думки. Розвиваючи ідею Авіценни про активний інтелект, Аверроес поширив її на весь розум, стверджуючи, що розум єдиний і безособовий для всіх людей. За його теорією, індивідуальні душі помирають разом із тілом, безсмертям володіє лише розум як такий, а отже, безсмертним є людство загалом, а не окремі особистості. Ця концепція безпосередньо вплинула на його погляди щодо співвідношення філософії та релігії. Хоча вони узгоджені між собою, релігія, за Аверроесом, пропонує алегоричне трактування істини, доступне для загалу, тоді як філософська істина доступна лише обраним інтелектуалам. Це породило концепцію, яку пізніше назвали "вченням про подвійну істину". Однак, як зазначає Франческа Форте: «Приписування Аверроесу вчення про подвійну істину, як його буде канонізовано, не влучає в ціль: для нього філософська істина є альтернативною щодо релігійної істини, а натомість виступає точнішою мовою для передавання тієї самої істини посвяченим» [4, 452 с.]. Форте пояснює це неправильне трактування тим, що «перекладачі не мали достатньої мовної компетенції» [4, 452 с.], що призвело до викривлення оригінальних ідей.

Аквінат у своєму трактаті «Про єдність інтелекту проти аверроїстів» спростував теорію арабського мислителя, бо вона суперечила християнській доктрині про безсмертя індивідуальної душі

та особисту відповідальність за вчинки. Адже якщо інтелект єдиний, то як він співвідноситься з індивідуальною відповідальністю, вільною волею, пізнанням і безсмертям? Аквінат в тому ж трактаті пише: «Віднявши у людей різноманітність інтелекту, яка одна серед частин душі здається нетлінною та безсмертною, впливає, що після смерті від душ людей не залишиться нічого, окрім єдиної інтелектуальної субстанції, внаслідок чого зникає різниця між винагородою та покаранням» [6, *De unitate intellectus*, cap. 1, n. 2]. Тому інтелектуальна здатність, на його думку, властива самій людській душі і кожна людина має свій розум. Отже, арабська філософська традиція, представлена передусім Авіценною та Аверроесом, багатогранно вплинула на філософію Аквіната. Він запозичив концептуальні та методологічні аспекти їх філософії, і водночас піддавав їх критиці та переосмисленню для узгодження з християнською доктриною. Ця взаємодія з арабськими мислителями спонукала Тома до глибшого осмислення співвідношення віри і розуму, внаслідок чого він гармонізував їх на принципі єдності істини.

Висновок. Томізм постає як результат міжкультурного діалогу, а не ізольоване явище європейської думки. Тома Аквінський успішно інтегрував здобутки різних філософських традицій, що актуально для українського філософського дискурсу в подоланні наслідків ідеологічної ізоляції. Томістичне розуміння віри та розуму базувалося на творчому переосмисленні аристотелівської логіки та метафізики, а також на критичному опрацюванні їх арабських інтерпретацій.

Аналіз трансформації аристотелівських ідей через арабську традицію розкриває важливість історико-філософської реконструкції як методу дослідження логіки розвитку філософської думки, що відкриває нові перспективи вивчення української філософської спадщини. Томістичний синтез віри та розуму пропонує оригінальне рішення проблеми співвідношення раціонального і надраціонального пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баумейстер А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 408 с.
2. Рассел Б. Історія західної філософії. / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. Харків: Фоліо, 2023. 862 с.
3. Татаркевич В. Історія філософії: Т.1: Антична і Середньовічна філософія / Пер. з пол. А. Шкраб'юка. Львів: Свічадо, 2006. 456 с.
4. Історія філософії. Античність та Середньовіччя / за ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі; пер. з італ. О.В.Сминтини, О.А.Юдіна, Ю.В.Григоренко, Д.Ю.Кондакової. Харків: Фоліо, 2024. 555с.
5. Aquinas, Thomas. *Commentary on Aristotle's Physics*. Translated by Richard J. Blackwell, Richard J. Spath, and W. Edmund Thirlkel. New Haven: Yale University Press, 1963. 763 p.
6. Aquinas, Thomas. *On the Unity of the Intellect Against the Averroists (De unitate intellectus contra Averroistas)*. Translated from the Latin with an introduction by Beatrice H. Zedler. Milwaukee: Marquette University Press, 1968. 83 p.
7. Aquinas, Thomas. *The Summa Theologiae of St. Thomas Aquinas: Latin-English Edition*. Vol. 1: *Prima Pars*, Q. 1–64. NovAntiqua, 2009. USA, 756 p.
8. Gilson, Étienne. *Thomism: The Philosophy of Thomas Aquinas*. Translated from the sixth and final edition of *Le Thomisme* by Laurence K. Shook and Armand Maurer. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2002. 454 p.
9. Copleston, Frederick C. *Aquinas: An Introduction to the Life and Work of the Great Medieval Thinker*. London: Penguin Books, 1955. 256 p.